

PETAR BERKE I NJEGOV *KINČ OSEBUJNI SLAVNOGA ORSAGA HORVATSKOGA*

Zvonimir Bartolić

I.

Petar Berke ide u red relativno slabo poznatih hrvatskih kajkavskih pisaca. Novije povijesti hrvatske književnosti ga i ne spominju, premda bismo očekivali — imajući u vidu njegovo djelo — mnogo veći opticaj njegova imena. S obzirom na sadržaj njegova djela, očito je da ga se smatralo u puno čemu, i s crkvene strane, zastarjelim autorom. Međutim, Berkeova knjiga *Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga* sasvim sigurno ide u red popularnijih izdanja hrvatske književnosti, posebice hrvatske kajkavske književnosti osamnaestog stoljeća, o čemu, između ostaloga, svjedoči i podatak da su u roku od samo desetak godina bile rasprodane dvije naklade Berkeove knjige. Taj pak podatak, s jedne strane govori da su hrvatski čitatelji osamnaestog stoljeća u njoj nalazili ne samo blizak sadržaj nego i zanimljivo pisano štivo. Do danas nam nije poznato što je sve Berke napisao, međutim njegova knjiga *Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga* svjedoči da pisac nije bio bez književne naobrazbe i bez književnoga dara. To možemo reći i bez obzira na činjenicu što je Berke, obračujući se marijanskim putnicima u svojem *Opomenku*, pa i u naslovu knjige, nastojao svoje autorstvo relativizirati, što se vidi iz činjenice da se obraća svojim čitateljima da mole za njega »nevoljnoga grešnika«.

Inače, hrvatska književna povijest do sada raspoláže s relativno oskudnom dokumentacijom o životu i radu Petra Berkea. Dosta dugo bilo je čak sporno i mjesto njegova rođenja. Kao župnik najveći dio života, oko trideset godina, proveo je u Legradu. Međutim, pisac *Poviesti Legrada* Jenö Haller¹ Berkea spominje tek na jednom mjestu. Ni kasniji autori koji su pisali o Legradu, očito zbog nedostatka podataka, nisu ga spominjali². Tako se i moglo dogoditi da dosta dugo nije bilo sasvim pouzdano ustanovljeno čak ni mjesto njegova rođenja. Podaci, s kojima se do sada baratalo u književnoj povijesti, govorili su da je Berke rođen u Legradu. U svojem radu *Petar Berke: Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga* Olga Šojat³ ispravlja taj podatak, utvrđujući da Petar Berke nije rođen u Legradu već u krajnjem sjeverozapadnom hrvatskom kutu, u selu Globoko, župa Štrigova, iz koje potječe još nekoliko hrvatskih pisaca, Josip Keresturi, Ivan Šimunić i Rudolf Kerman. Petar Berke kršten je, prema knjizi rođenih župe Štrigova⁴, 11. svibnja 1733., tako da možemo zaključiti da je rođen jedan dan prije navedenog nadnevka. Niti o njegovu školovanju ne postoje sasvim pouzdani podaci. Neki, većinom hrvatski povjesničari, navode da je Berke humaniora polazio u Varaždinu, dok neki povjesničari (Horanyi, Katona, Szinnei) iznose podatak da je humaniora polazio u Zagrebu. Prema podacima što ih iznosi gđa Olga Šojat, Berke je humaniora najprije polazio u Grazu, a onda u Varaždinu. O daljnjem Berkeovu školovanju gđa Šojat navodi podatke da je teologiju, možda, počeo studirati u Zagrebu »jer je tu primio prvu tonzuru (22. prosinca 1753.); filozofiju i teologiju — prema njezinim podacima — završio je u Beču (imatrikuliran 1754.), gdje je primio i sve niže i više crkvene redove. Zaređen je potkraj 1758., a oko polovine 1759. postaje kapelan u Mariji Bistrici, gdje ostaje do 1. siječnja 1761.; odatle polazi na usavršavanje u Bolognu. Godine 1767. postaje župnik u Sv. Martinu na Muri, a već 1769. premješten je također za župnika, u svoj uži zavičaj, u Legrad, gdje je u istom svojstvu ostao do svoje smrti. Umro je 23. srpnja 1798.«⁵ U Legradu Berke je proveo gotovo trideset godina i za to vrijeme, od 1769. do 1784., izgradio je lijepu baroknu crkvu, u kojoj je nakon smrti i pokopan.

U nekim pojedinostima ovi podaci se ne slažu s podacima što ih je u monografiji *Marija Bistrica* iznio ugledni crkveni povjesničar Josip Buturac. »Petar Berke — piše Buturac — rodio se 1734. u selu Globoki, župe Štrigova u Međimurju. Gimnaziju je polazio u Kisegu (Gyntii) i Varaždinu. Filozofiju je učio u Beču kao pitomac hrvatskog kolegija, a bogoslovlje u Bologni (1755.). Ređen je

za svećenika 1758., u Bistrici je bio njemački kapelan. Poslije je župnik u Sv. Martinu na Muri i u Legradu gdje je sagradio crkvu i umro 23. VII. 1798. Napisao je monografiju o čudesnom kipu Majke Božje Bistričke pod naslovom: *Kinch oszebujni szlavnoga Orszaga Horvaczkoga, to jeszt: chudnovita pripechenia y oszebuine milosche, kotere pri chudnovitom kipu Marie Biztrichke vre vise lett szu zkazane...*⁶ Navedena godina rođenja kod Buturca očito je pogrešna,⁷ ali je njegovo dešifriranje Gyntii (što je prof. Šojat pročitala kao Graetii) pouzdano. Nešto podataka o Petru Berkeu donosi nam i vrlo ugledna povjesničarka umjetnosti Anđela Horvat, koja govori o njemu kao graditelju, najprije »južne kapele Marije Celske«, crkve u Svetom Martinu — gdje je Berke — po njezinim podacima — bio već 1766. — a onda i crkve Sv. Trojstva u Legradu.⁸ Svi ti podaci govore da je Petar Berke od samoga početka pa do konca života bio vrlo dinamična osoba i da je u svakom mjestu gdje se nalazio, u Bistrici, Sv. Martinu i Legradu, rješavao neka bitna pitanja za župu.

U Berkeovu životopisu svakako je i značajan podatak da je najveći dio svojega aktivnoga života, gotovo punih trideset godina, svećenikovao u Legradu. Legrad je staro antičko naselje Carrodunum, a nalazio se na ušću rijeke Mure u Dravu. Legradu je važnost posebno porasla nakon Mohačke bitke kada su Turci gotovo iz godine u godinu prodirali prema zapadu. Još više mu je važnost u obrani Hrvatske porasla nakon pada Velike Kaniže godine 1600., kada se turska granica protezala ne samo na Dravi, nego i na rijeci Muri, sve do Murskog Središća. U to doba Zrinski su obnavljali i utvrđivali Legrad, a radi jačanja obrane 1661. Nikola Zrinski je na desnoj obali Mure izgradio i jaku utvrdu Novi Zrin. Na suprotnoj strani Mure, kao mostobran, Nikola Zrinski izgradio je Novi Grad. Međutim, uslijed nesuglasica s cesarskim zapovjednicima Novi Zrin je godine 1664. razoren. Zbog strateške važnosti Legrada u sedamnaestom pa i u osamnaestom stoljeću u sjeverozapadnoj Hrvatskoj uz Varaždin, Čakovec i Koprivnicu Legrad je bio najznačajnije mjesto. U šesnaestom i sedamnaestom stoljeću, s obzirom na različite vojne posade koje su u njemu bile stacionirane, a i zbog brojnih bjeGUNACA iz zapadne Ugarske u Legradu se javlja i protestantski pokret. Svi ti podaci govore da su svećenici u Legradu u šesnaestom, sedamnaestom i osamnaestom stoljeću igrali vrlo važnu ulogu. Osim toga, to nam isto tako govori da je tridesetogodišnje Barkeovo djelovanje u Legradu istodobno i svojevrсна potvrda o njegovom svećeničkom ugledu.

II.

Što predstavlja knjiga Petra Berkea kojoj puni naslov glasi: *Kinch oszebuini szlavnoga Orszaga Horvatszkoaga. To jeszt chudnovita pripechenya, y oszebuine milosche, kotere pri chudnovitom kipu Marie Bisztrichke visse vre let sze szkasuju, z-kratkom od kipa ovoga historium, y hasznovitem navukom, pobosnem putnikom Marianszkiem na veksse nyihovo razveszelenye, po nevrednom negda meszta ovoga kapellanu Petru Berke na pervo posztavlene. Graecii, Typis Haeredum Widmanstadii, 1775.*⁹

Nakon *Cenzure* i *Predgovora* Berke čitatelja vodi kroz deset dijelova svoje knjige. U punih osam dijelova Berke putnike, štitelje, najprije upoznaje s poviješću svetišta u Mariji Bistrici. U tim svojim deskripcijama on se podjednako služi — može se to zaključiti — određenim brojem dokumenata kao i usmenom predajom. Takav njegov pristup dobro ilustrira početni dio njegove knjige, *Prvi del*, pod naslovom *Od pričetka i najdenja čudnovitoga kipa Marije Bistričke*. Na početku Petar Berke veli: »*Kuliko vre tomu bude let poklakam čudnovita ova štatua iliti kip stoji i na glasu se ima, iz nikakvoga pisma ali ljudih povedanja pravo spoznati ne morem. To samo nahađam od prveših mesta ovoga plebanušev napisano: da stopram vu letu 1688., to jest: jezero šest sto osemdeset i osmom včinjeno je zezvedanje i spitavanje od najdenja i pričetka ove svete štatue, i to ze vsom marlivostjum po dobroga spomenka gosponu Andrašu Ifšiču, za ono vreme mesta ovoga plebanušu. Koteri poleg svedočanstva vnogeh starih, kak sveckoga tak redovničkoga stališa ljudih, vsega verovanja vrednih, je znašel i nam na pismu ostavil ova, z prisegum svojum potvrđena: naimre, da ov kip čudnoviti prečiste Device Marije, koteri je iz dreva, imajuči vu naručaju iz leve strani Ježušeka, tulikajše iz dreva, vre okolu leta 1588., to jest: jezero pet sto osemdeset i osmoga, bil je glasovit z milošćami, koje luctvo pri njem je zadobivalo, i zato vre onda vu velikom preštimanju z osebuinjom pobožnostjum od vnogeh je se držal. Otkuda, kada Turčin s Tatarom za ono vreme bil bi po Horvatske zemlje šiurmal i nju ze vseh stran robil, počel se je tulikajše i k Bistrice približavati, od koje jednu samo vuru daleko, po zlatarskom naimre polju, z vojskum svojum jese vre širil, kaj videči pobožni i skrblivi mesta ovoga pastir duhovni, i boječi se naj bolje za kinč ov neprecenjani, to jest za čudnovitu štatuu naj milostivneše Majke Marije Bistričke, da ona kak neprijatelom vu ruke ne bi došla ali vu pogibel ognja ali drugu kakovu nepriliku dospela, vzemiši on nju iz oltara, zakopal ju je vu zemlju*

*pod korušem stare cirkve, za tem čez malo vremena iz sveta ovoga je preminul. Štatuja pako vu zemlje skrivena je ostala, kade, ne znajući već nigdo za nju, celeh četrdeset let je ležala, prez vsakoga spomenka i pobožnosti luctva proti nje.*¹⁰

Iako Berke spominje godinu 1588., događaje oko čudotvornog kipa prati od sedamnaestog stoljeća, od župnika Andrije Ivšića, koji je u Mariji Bistrici župnikovao od 1688. do 1719., i župnika Petra Brezarića, koji je župnikovao od 1676. do 1679. Je li Berke znao da je župa Bistrica mnogo starija i da se spominje već u prvom popisu župa Zagrebačke biskupije iz godine 1334., iz teksta se ne može zaključiti. No, činjenica je da arhiđakon Aleksandar Mikulić, kasniji zagrebački biskup, 1677. kao vizitator bilježi — ono što mu je pripovijedao župnik Ivšić — da se Brezariću prikazala Majka Božja prve nedjelje srpnja, na propovjedaonici i na putu iz Bistrice prema Podgrađu.¹¹ Za Andriju Ivšića arhiđakon Stjepan Nedeljko piše da je naobražen i uzoran svećenik: »Kao štovatelj Majke Božje nastojao je potaknuti vjernike na čašćenje pronađenoga čudesnoga kipa Majke Božje. On je istraživao kako je kip pronađen, u posebnoj knjizi opisao je cijeli taj događaj i prvi počeo bilježiti čudesa koja su se događala u Mariji Bistrici po zagovoru Majke Božje u vrijeme njegovoga župnikovanja.«¹²

Ovi primjeri govore da je Berke ipak polazio u svojoj knjizi od određene dokumentacije koju je vjerojatno proučavao u doba pisanja svoje knjige. Čudnovata pripećenja, događaje, Berke prati od 1684. do 1764. Ta pripećenja i milošće odista su vrlo različita. Zasluga je Berkeova u prikazivanju tih *pripećenja* što ih je znao živo prikazati pa se Berkeove deskripcije čitaju sa zanimanjem, kao što se čitaju pelde, primjeri, njegovoga velikog prethodnika Jurja Habledića. Dakako, kada govorimo o literarno-stilskim kvalitetama Berkea i njegovih prethodnika, Belostenca, Habledića, Milovca, Šimunića, kao i njegovih suvremenika Zagrepca, Muliha, Gašparotija i drugih koji su bili i veliki retori, a često i izvanredni stilisti, onda takva usporedba ide na štetu Berkea, jer je Berke u svojem djelu *Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga* pisac sasvim drugog tipa. On je gotovo realistički pripovjedač, putopisac koji u svoje opise interpolira molitve i pouke o ponašanju i pobožnosti.

Deseti del Berkeove knjige sadrži *Litanije lauretanske* i *nekoje popevke za putnike marijanske prikladne*. U tom dijelu Lauretanskim litanijama pridodan je *Mali marijanski oficij*. *Oficij* ima svega četrnaest popevki. U nekim od tih popijevaka Berke varira neke starije uzorke crkvene poezije. Tako u prvoj popijevki *Zdrava zvezda morska*, prepoznamo već poznati stari hrvatski prijevod

marijanske pjesme *Ave mari stela*. Berkeovi stihovi su heterosilabički i pokazuju da je Berke bio bolji pripovjedač nego pjesnik. Iz tekstova njegove knjige ne vidi se — s obzirom na to da nema naputaka za pjevanje — jesu li se njegovi stihovi pjevali ili samo čitali.

Konac knjige završava molitvama — *Kada vre hočeš iz cirkve domu odhađati* i *Kada se iz puta božjega vre k domu poverneš* — i *Opomenkom* u kojemu se Berke obraća putniku marijanskom kako je sve to on njemu na »hasen z priprostim perom mojem ... pred oči postaviti ... ftegnul.«¹³ Što je značila za čitatelje svojega doba Berkeova knjiga *Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga* Olga Šojat kaže: »Ne samo prvo izdanje Berkeova djela, od 1765., nego i ono od 1775. godine mora da je u najkraćem vremenu bilo razgrabljeno, jer je štivo takva sadržaja puku bilo privlačno, pa se uvelike tražilo, čitalo i trošilo.«¹⁴ Knjiga *Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga* Petra Berkea pisana je bez pretenzija, ali s mnogo iskrenosti, nehinjene pobožnosti i s iskrama pučkog hrvatskog domoljublja što se očituje ne samo po naslovu nego i po četvrtoj popevki, gdje čitamo i takve stihove kao što su ovi: »O Marija vsega kerščanstva Ti si obramba i Orsagu Horvatskomu mati ufanja«. U tom smislu na ovom mjestu možemo i podsjetiti na već poznate stavove Franje Fanceva,¹⁵ da hrvatski narodni preporod nije importiran u Hrvatsku, nego je imao svoju podlogu i u hrvatskim piscima našega osamnaestog i početka devetnaestog stoljeća. Među takve skromne graditelje i prethodnike hrvatske preporodne epohe svojim djelom *Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga* ide i bistrički kapelan, kasniji dugogodišnji legradski župnik Petar Berke.

BILJEŠKE

¹ Jenö Haller: Légrad története, Eszét, 1912.

² Dragutin Feletar: Legrad, KPD »Zrinski«, Čakovec, 1971.

³ Olga Šojat: Petar Berke: Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga, Kaj, VI, Zagreb, 1973., br. 7., str. 22.-33.

⁴ Liber Baptisatorum Parochiae S. Mariae Magdalenae in Strido. Ab anno 1685. In Majus 1733. »Die 11 (undecim) Ex monte Globoko baptisatus est Petrus filius legitimus Egregy Joannis Berke e Juditae Szolchani p. f. Michael Helbang et Maria Helbang.« str. 311a, Matica br. 1348., Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Prema Matici krštenih štrigovske župe roditelji Petra Berkera imali su još sina Ivana rođ. 1735. i kćer Jelku rođ. 1738.

Ovdje možemo spomenuti da u Građi za povijest pavlinskih samostana u Hrvatskoj Kamila Dočkala, Arhiv HAZU, Zagreb, nalazimo među pavlinima ime Baltazar Berke.

⁵ Olga Šojat: Petar Berke: Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga, str. 23.

⁶ Josip Buturac: Marija Bistrica, 1209-1993., Marija Bistrica, str. 89. Godine 1923. Društvo Sv. Jeronima u svojoj Pučkoj knjižnici tiskalo je u Zagrebu kratku povijest Marije Bistrice nekadašnjeg bistričkog kapelana, kasnije pučkog pisca, Josipa Šafrana (1853-1923), pod naslovom Hrvatsko proštenište Majke Božje Bistričke. Šafran je poznao Berkeovu knjigu Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvat-skoga. U nekim pojedinostima on se na nju i oslanja.

⁷ Vidi bilješku br. 4.

⁸ Anđela Horvat: Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju, Zagreb, 1956., str. 65., 132.

⁹ Oslanjajući se na Kukuljevićevu Bibliografiju hrvatsku, kao i neke druge povjesničare književnosti, Olga Šojat smatra da je postojala još jedna naklada Kinča osebujnog slavnoga Orsaga Horvatskoga, tiskana 1756. U Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu očuvano je i nekoliko Berkeovih listova (pisama) na latinskom jeziku.

¹⁰ Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga, str. 26.

¹¹ Josip Buturac, Marija Bistrica, str. 77.

¹² Josip Buturac, Marija Bistrica, str. 77.

¹³ Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga, str. 331.

¹⁴ Olga Šojat: Petar Berke: Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga, str. 24.

¹⁵ Franjo Fancev: Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga Preporoda, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XII, HAZU, Zagreb, 1933.